

LJUDMILA PETRUŠEVSKÁ

Nezralé bobule angreštu

Pistorius & Olšanská

Čtyři autobiografické prózy Ljudmily Petruševské ukazují drsný obraz dospívání v Rusku během druhé světové války a těsně po ní. Hrdinka povídek, zanedbávaná holčička, se protlouká světem, v němž vládne hrubá síla a zákon smečky, nemá skutečný domov a touží po mamince, která ji nadlouho opustila kvůli studiu v daleké Moskvě. Strasti a útrapy, jimiž prochází, se promítají na pozadí velkých dějin. Fyzická likvidace „nepřátel státu“ během Velkého teroru, při němž byla zatčena a popravena značná část její rodiny, válečné zmatky, hladomor, žebrání, katastrofální nedostatek bytů, bezprizorná potulka, ale i neuhasitelná touha po svobodě – to vše je realitou dívčina dětství. Dospělý hlas autorčiných vzpomínek přitom prostupuje dětská imaginace a nepřízeň osudu se v jejím vyprávění setkává s lehkou ironií. Střízlivě psané povídky bez jakékoli sebelítosti prostředkují nevšedně křehký a čistý pohled na nemilosrdnou dobu. Anglická verze nejdelšího textu této knihy, *Holčička z hotelu Metropol*, byla v roce 2017 nominována na National Book Critics Circle Award v kategorii autobiografie.

Photo © Anastassia Kazakova

Prozaička, básnířka, dramatička, autorka knih pro děti a scénářů animovaných filmů **Ljudmila Petruševská** (*1938) je považována za jednu z nejvýznamnějších osobností současné ruské prózy a dramatu. Vystudovala žurnalistiku v Moskvě. Hned první její dva texty, které vyšly v časopise Aurora v roce 1972, se setkaly s odmítavou reakcí režimu. Následkem bylo šestnáctileté omezení publikačních možností, ukončené teprve s uvolněním poměrů v období perestrojky. Její povídky a hry se pak rychle dostaly do širokého povědomí.

Petruševská dává přednost kratším prozaickým útvarům – povídkám a novelám, které mívají experimentální charakter, žánrově tíhnou ke grotesce, absurdnu, magickému realismu, anebo k drastickému naturalismu (tzv. *černucha*). Osudy jednotlivých protagonistů jsou často kruté, Petruševská však na své postavy nepohlíží jen jako na oběti, často jim ponechává naději a víru v zázraky. Publikovala přes třicet prozaických knih, z nichž je třeba zmínit alespoň sbírky povídek *Nesmrtelná láska* (Бессмертная любовь, 1988) a *Dvě carství* (Два царства, 2007). Jejím patrně nejznámějším a nejpřekládanějším dílem je novela *Čas noc* (Время ночь, 1992, česky 2019). Do češtiny byla kromě této novely přeložena sbírka povídek *Byla jednou jedna žena, která chtěla zabít sousedovo dítě* (česky 2018) a čtyři divadelní hry *To jsou věci* (česky 1985), *Hodiny hudby* (česky 1988), *Syrová kýta* (česky 1991) a *Temná komora* (česky 1994).

Ljudmila Petruševská je držitelkou řady literárních ocenění, například Puškinovy ceny (1991), ceny Triumf (2002), Státní ceny Ruské federace (2003), World Fantasy Award (2010) a ruské prestižní ceny Velká kniha (2018).

S

Ljudmila Petruševská
Nezralé bobule angreštu

LJUDMILA PETRUŠEVSKÁ

Nezralé bobule angreštu

Z ruštiny přeložila
Erika Čapková

Pistorius & Olšanská
Příbram 2020

Publikace byla vydána s laskavou finanční pomocí Ministerstva kultury ČR, grantového programu ruské nadace Institut perevoda Biblii a díky prostředkům stipendijního fondu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

MINISTERSTVO
KULTURY

ИНСТИТУТ ПЕРЕВОДА

AD VERBUM

Publikace byla redakčně a vydavatelsky připravena v rámci semináře Nakladatelská praxe na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

The publication of the book was negotiated through Banke, Goumen & Smirnova Literary Agency (www.bgs-agency.com).

Text © Ludmilla Petrushevskaya, 2006, 2017

Překlad © Erika Čapková, 2020

Grafická úprava © Klára Horová, 2020

ISBN 978-80-7579-100-9 (PDF)

ISBN 978-80-7579-082-8 (tištěná kniha)

Holčička z hotelu Metropol

Začátek

Když přemýšlím o lidském rodu, nepředstavuji si ho jako genealogický strom s větvemi. Rod vypadá jako les, dohlédneme daleko – do sebe vklíněné stromy jsou jako lidé, kteří se drží za ruce. Z nějakého důvodu je to takhle. Tam, v mlze dávných časů a století, stojí oni, předcházející pokolení, mnohoruké stromy, a každý člen rodu je svými větvemi spojen z jedné strany s rodiči a z druhé strany s dětmi. A každý muž je otec i syn a zároveň jedinečná bytost ve světě. A každá žena je dcerou své matky a matkou své dcery nebo syna a v tutéž chvíli svébytným stvořením, které se nepodobá nikomu jinému. Každý je trojjediný – dítě, rodič i jedinec.

Dokud je ten uprostřed silný, podpírá obě strany, i ty před ním, i ty pozdější. A tento střed se v průběhu staletí přesouvá. Člověk slábne a jeho síla přechází na následující pokolení. Intelekt, jeho znalosti odcházejí s ním, ty předat nelze, ale povaha se může přenést na potomky – houževnatost, nebo spíš zatvrzelá paličatost, která je člověku na škodu; síla charakteru; přesvědčení, že jídlo má být střídme a voda na mytí studená; obžerství v době svátků; nesouhlas s vládnoucí mocí; oddanost svému stanovisku s neblahými důsledky pro sebe i své blízké; sentimentalita, láska k hudbě a poezii a hašteření kvůli hloupostem; zatvrzelá poctivost a naprostá neschopnost přijít někam včas; čisté úmysly, snaha všem pomoci a nenávisť k sousedům; láska k tichu a každodenní hlučné hádky; umění žít bez peněz a nepředstavitelné utrácení za dárky; naprostý binec v domácnosti a příkré napomínání členů rodiny, aby po sobě

uklízeli – a nekonečná láska k dětem, zvláště když spí jako andílci.

Moje prababička Asja umřela v sedmatřiceti na sepsi a zanechala po sobě šest dětí. Její muž, můj pradědeček Ilja Sergejevič, lékař, se pak vydal k řece. Kládl si smrt své ženy za vinu. Pět dětí se rozeběhlo za ním, dohnaly ho na břehu, pověsily se na otce, zadržely ho. Tu nejmenší nesla nejstarší dcera Věra. Když maminku Asju pochovávali, osmiletá dcera Valjenka šla za otcem jako stín, kráčela v jeho stopách a mumlala si pro sebe: „Vždycky budu následovat tvoje kroky.“ Skoro všichni pak odešli do ilegality, dědeček byl bolševik, bojovník za práva utiskovaných. Většinou pracoval jako závodní lékař, ale na dveře mu klepali všichni stonající chudáci z vesnic a vesniček. Nikdy si od nikoho nebral peníze za léčbu. Žil jen z gáže. Ze zásady ošetřoval všechny v nouzi, i když měl pečovat pouze o zaměstnance. Proto ho zpravidla rychle propouštěli a k práci se pak dostával především při hašení epidemií cholery a moru – tam brali všechny doktory, i ty, co byli ve vyhnanství.

Od té chvíle, co jsem začala mluvit, jsem mu říkala Děda.

Wegerovi

Narodila jsem se v hotelu Metropol, to byl druhý Dům sovětů, hotelové pokoje tam obývali staří bolševici a mezi nimi i můj pradědeček, Děda, Ilja Sergejevič Weger, od roku 1898 člen Ruské sociálně demokratické dělnické strany. Tam také žila, po rozvodu s manželem N. F. Jakovlevem, dcera I. S. Wegera, moje babička Valentina Iljinična Jakov-

levová, členka strany od roku 1912, se svými dcerami Věrou Nikolajevnou a Valentinou Nikolajevnou, mojí budoucí matkou. Všechny tři, jak to tak bývá v pohádkách, byly neobyčejné krasavice. Za babičkou Valjou běhal mladý Majakovskij, ale ona dala přednost studentu Koljovi Jakovlevovi. Jejich dcera Vava (Věra) vyrostla a stala se z ní nejkrásnější dívka (zářivý úsměv, copy, modré oči) Akademie obrněných sil a moje máma od čtrnácti let, byla totiž hodně vysoká, kdykoli vyšla před dům, musela snášet dvoření kavalírů, především vojáků, a ke všemu jim bezelstně odpovídala na otázky, jak se jmenuješ a kde bydlíš, ale neříkala jim, kolik jí je let, a to její matku a sestru trápilo. V rodině se mojí mámě říkalo Ljulja, byla mladší a vždycky ji měli za dítě. I když se už jako školačka a pak i studentka své literární fakulty horlivě učila a pročetla hory knih. Na psacím stole se jí vršily pyramidy knižních svazků (už jen středověk byl ve třech obrovských sbornících). Studium literatury brala natolik vážně, že běžnou četbu vnímala jako znesvěcení. O neteři třetí ženy svého dědečka (Dědi), která v době největšího hladu velmi často chodila do Metropolu za Dědou kvůli knihám, Ljulja říkala: „Samozřejmě, turgeněvovská dívka na lavičce u rybníka s románem v ruce.“ Ve skutečnosti zůstávala neteř na večeři.

Literatura byla pro mladinkou Ljulju předmětem zkoumání! Potají nicméně milovala raného Gorkého.

Přihodilo se však to, že Ljulja, naivní, vážná a zcela nezkušená dívka, v den svých narozenin, 23. srpna 1937, na dače ve Stříbrném Boru otěhotněla.

Na vlastní uši jsem jako malá slyšela, co řekla naší zakulacené domovnici Graně, která byla v osmém měsíci

a postěžovala si, že dlouho nemohla přijít do jiného stavu. Stály jsme ve dveřích, máma ukázala na mě a zasmála se: „A mně se to povedlo hned napoprvé...“

To léto bydleli ve Stříbrném Boru.

Byla to vládní dača babiččina staršího bratra Vladimira Iljiče Wegera, zasloužilého bolševika, předsedy stranické buňky Ruské sociálně demokratické dělnické strany ve čtvrti Krasnaja Presňa, jednoho z organizátorů slavného krasnopreseňského povstání a bojů na barikádách v roce 1905. Jeho stranická přezdívka byla Povolžec.

(Mezi stanicemi metra Barikádní a Ulice roku 1905 projíždí spousta lidí. Nikdo z nich neví, že to všechno je dílo mého prastrýčka Vladimira Iljiče, všechny názvy, taky ty vydloubané kočičí hlavy i barikády, všechny budoucí sochy typu „Dlažební kostka – zbraň proletariátu“. Moskevská doprava se dodnes kodrcá po záměrně ponechané historické dlažbě mezi náměstím Povstání a metrem Barikádní.)

Povolžec, mimochodem, přijal do strany patnáctiletého pubertáka Majakovského, který brzy nato putoval do Butyrské věznice a posléze ze strany vystoupil.

Majakovskij chodil domů k Vladimiru Iljiči Povolžci a tam se seznámil s jeho mladšími sestrami Věrou a Valjou Wegerovými. Do Valjenky se ihned zamiloval.

V naší rodině se tradovala historka, že Majakovskij s Burljukem právě z našeho domu vyšli v halenách, Majakovskij v proslulé žluté a Burljuk ve fialové. Máma mi vyprávěla, že ty haleny si chlapci vzali od sester – ale dívky byly malinké a Majakovskij obrovský. Pochybuju. Možná že si je zkusili jen z legrace?! Taky je pravda, že se tehdy mezi studentkami nosily bohaté, nabírané haleny.

Moje máma také říkala, že ve třicátém roce jela se svou matkou v tramvaji a potkaly tam Majakovského. Babička Majakovskému řekla: „To je moje dcera.“ Básník vypadal unaveně, na konci sil. Byl to poslední rok jeho života.

* * *

V roce 1937 si Vladimír Iljič Weger-Povolžec postavil na dvačtyřicátém kilometru Kazaňské silnice předměstský dům ve stavebním družstvu vědeckých pracovníků a státní daču ve Stříbrném Boru přenechal na léto sestře Valentině (mojí budoucí babičce) a jejím dcerám.

Na jaře toho proklatého roku se staly strašné věci. V květnu byl zatčen a vyslýchán babiččin bratr Žeňa Weger, člen ukrajinského politbyra a tajemník oděského krajského stranického výboru, zatčena a zastřelena byla jeho sestra Lenočka Wegerová (dlouhé roky vedla Kalininův sekretariát). Zatčen a popraven byl muž babiččiny sestry Asji, a samotnou Asju odvedli téměř o rok později, mnoho let pak strávila v gulagu. Trest smrti zastřelením tehdy eufemisticky nazývali „deset let bez práva na korespondenci“.

Ostatním nezbylo než čekat na nenadálé hosty. Byla to muka.

Každou noc se babička zaposlouchávala do nočního šramotu: jako když někde v dálce zastavuje auto, otevírá se branka a je zřetelně slyšet kroky na šterku...

V těch letech si pro lidi přicházeli především v noci, zapečetili byt a jejich obyvatele pak už nikdo nikdy neviděl.

Každou noc kdosi prokazatelně šel od branky k jejich domu. Kroky na šterku. Do domu ale nepřišel nikdo.

Nezbylo než čekat. Na spánek neměla ani pomyslení. Vyjít ven a podívat se, toho se bála.

Šla k psychiatrovi. Ten jí řekl: „Zůstaňte u nás, tady budete v bezpečí.“ Zůstala. To ji patrně zachránilo. Nebo ji aspoň nezatkli.

Moje babička byla výjimečně chytrá a prozíravá žena. Věděla, že odvádějí všechny – kromě šílenců s lékařskou zprávou. Mladá manželka Ženi Wegera, Solange Korpačevskaja, pianistka a krásná žena, poloviční Francouzka, se jim po mužově uvěznění taky dostala do rukou – ale v cele následkem nočních výslechů zešílela a propustili ji. Když za ní přišel Děda, usedavě vzlykala, seděla na posteli, i přes své mládí byla šedovlasá, špinavá, vysílená a cosi nesouvisle vykřikovala. Dědeček byl lékař. Nezůstal však stát u lůžka, nýbrž se otočil a beze slova odešel. Netuším proč. Možná že někde hluboko uvnitř chtěl taky celou tu dobu křičet, ale ovládl se. Ona, pomatená, byla naopak ve svých výkřicích svobodná. Žeňa byl jeho nadějí, jeho pýchou (se starším Volodou se od revoluce nestýkali), Lenočka byla nejmladší a nejmilovanější dcerou. Možná že nebylo v lidských silách ten křik snést.

Další osud snachy Solange byl strašný: matka ji i s jejím malinkým synem vzala a odvezla oba na Ukrajinu. Začala válka, přišli Němci. Matka, Solange i syn byli spolu se zástupem Židů z ghetta zaživa pohřbeni.

To se ale stalo později.

V době, o které píšu, v létě roku 1937, byla Solange ještě s největší pravděpodobností vězněna. Od Lenočky, Ženi a Asjina muže nepřicházely žádné zprávy (stejná

formulace, „bez práva na korespondenci“). Žeňu a Lenočku zavřeli 23. a 24. května 1937. Lenočku zastřelili 3. září. Žeňu 21. listopadu.

Nedávno mi někdo řekl, že ti, kteří vydrželi déle, nepřiznávali se ke špionáži a nepodepisovali přiznání, byli mučeni víc a popravovali je později.

A moje budoucí rodina se toho strašného léta ukryla ve Stříbrném Boru. Někdy lidé prostě opustili své domovy a příslušní pracovníci NKVD je nenašli.

Moje máma vyprávěla, že Stěfan (můj budoucí otec, stejně jako ona student MIFLH, Moskevského institutu filozofie, literatury a historie, ale ne literární, nýbrž filozofické fakulty) za ní toho léta jezdil na daču do Stříbrného Boru... Neříkala, kdy přesně k tomu docházelo a kde se vídali. Patrně to bylo po nocích a ne u ní doma.

Později jsem se dozvěděla, že můj otec pocházel z Nikolajevské gubernie, z vesnice Věrchnije Rogačiki, a v jeho velké rodině (to už mi řekli jiní lidé) měli mnozí tuberkulózu. Přijel do Moskvy nemocný a bez prostředků, úplně jako Lomonosov, díky svým výborným studijním výsledkům a chudému vesnickému původu začal studovat dělnickou fakultu a potom pokračoval na MIFLH. Neměl kam hlavu složit. K doktorům podle všeho nechodil. Možná se bál, že ho pošlou do nemocnice a bude muset obětovat rok. A tak žil, jak to šlo, a pokašlával. Byl vysoký, kučeravý, sympatický. Moje máma, horlivá studentka literární fakulty, byla krásná, vážná, zdrženlivá, nevěděla, co je to život, a věčně ležela v knížkách. Nadto rodina této roztomilé osůbky bydlela v nejlepší moskevské budově, v Metropolu.

A její matka ještě ke všemu dřív pracovala v Kremlu a potom ve vědecké radě. A sestra navštěvovala Akademii obrněných sil. Můj budoucí otec se jich musel zjevně dost bát.

Není proto vyloučeno, že se Stěfan snažil vyhnout mámě a sestře milované dívky, šel vždycky za setmění, úplně jako lupič, od posledního trolejbusu k brance, potom se po štěrku přiblížil až k jejímu oknu a zval ji na schůzku. Tak si to představuju. Tyhle kroky přece nikdy nekončily zaklepáním na dveře!

Babička byla po psychické stránce naprosto v pořádku.

To je moje verze oněch událostí.

V každém případě kroky existovaly, ale moje příbuzné do Lubjanky neodvedli.

Zkrátím to. Narodila jsem se 26. května roku 1938, asi devět měsíců po máminých narozeninách.

Nezapečetili mě ale v bytě, jak se stávalo miminkům uvězněných lidí, ale vyrůstala jsem u babičky za recitace velkých děl ruské literatury, ale o tom později...

* * *

Asi za dva roky po popisovaných událostech se moji příbuzní vrátili domů a uviděli, že dveře, které vedou do jejich pokojů, jsou přece jen zapečetěné. Tedy vlastně první šla babička, začala otevírat dveře, ale neotevřela je, otočila se a navždycky ten byt opustila, aniž pronesla jediné slovo.

A Vava, která šla vzadu, také přišla ke dveřím a uviděla, že klika je omotaná drátem a na drátě visí plomba.

Možná že kdyby se domů vrátili dřív, už by byli zavření. Oni se ale jako vždycky opozdili. Naše rodina má věčně zpoždění, z generace na generaci.

Z jejich domova, z Metropolu, zmizelo už mnoho lidí.

Vava se rozloučila se sousedkou odvedle, jejíž jméno si přesně nepamatovala, snad Kalyginová. Byla tajemnicí krajského výboru a často přijížděla do Moskvy do svého pokoje v Metropolu, vždycky doprovázená několika mužskými pomocníky.

Tentokrát Vava vešla do bytu a uviděla sousedku v doprovodu dvou mužů, jeden v uniformě šel vepředu a druhý v civilu za ní.

Vava se s ní vesele pozdravila. Kalyginová se odvrátila a sevřela rty.

Vava řekla matce: „Annu Stěpanovnu odvedli dva muži.“
Moje babička nehnula brvou.

* * *

Bez věcí, knih, chudší o nábytek, peřiny i nádobí, nemluvě o obrazech, přišli k Děďovi, k Iljovi Sergejeviči Wegerovi, do sousedního vchodu Metropolu a usadili se u něj.

Já jsem si ale zapamatovala ten náš předchozí byt v Metropolu – dva průchozí pokoje s dveřmi uprostřed, nad dveřmi obraz, na smaragdovém pozadí ženský profil s pronutou šíjí a zářivě rusými vlasy ve tvaru helmy.

Jakovlevovi

Máma později potvrdila, že nahoře nalevo od dveří visel portrét mojí prababičky z dědečkovy strany, jak už teď vím, Alexandry Konstantinovny Jakovlevové, rozené Andrejevičové-Andrejevské, statkářky z usedlosti Bulgarin v Oblasti vojska donského. Na jejím statku, říkalo se u nás doma, visel zarámovaný dekret, podle něhož její předek Andrejevič získal na dvoře polského krále Zikmunda Augusta šlechtický titul. Snad tam byla i datace, šestnácté století. Rodinná legenda praví, že bratři Andrejevičové, záporožští kozáci, sloužili u krále Zikmunda jako podkoní. Jeden z nich zastavil splašeného, tryskem cválajícího královského koně a díky tomu byl povýšen do šlechtického stavu. Jeho potomek, Jakov Maximovič Andrejevič, proslul jako děkabrista a člen jejich tajného spolku. Ve vězení se z něj stal amatérský malíř, dochoval se jeho portrét od N. A. Bestuževa, vytvořený ve vsi Petrovskij Zavod (pozdější kopie se stala součástí oddělení soukromých sbírek moskevského Puškinova muzea). Jakov Maximovič Andrejevič je tu zobrazen se štětci v ruce. Byl držen v Čitinském Ostrogu, potom v Petrovském Zavodu. Převezli ho do internace ve Věrchněudinsku, když už byl velmi vážně duševně nemocný. Jakov Maximovič umřel jako devětatřicetiletý, odseděl si čtrnáct let.

Druhý Andrejevič, Gorděj, byl zatčen kvůli podezření z účasti v tajném spolku děkabristů, zadržovali ho v Petrovovské pevnosti, ale byl propuštěn.

* * *

Portrét Alexandry Konstantinovny nad dveřmi v našem bytě byl dílem Valentina Alexandroviče Jakovleva, malíře ze skupiny Moskevský salon – byl to bratranec mého dědečka, Nikolaje Feofanoviče Jakovleva.

Valentin umřel mladý v roce 1919. Dnes se práce V. A. Jakovleva nacházejí ve Voroněžském a Omském muzeu. Před časem se konala výstava v galerii Elysium, kde bylo shromážděno těch několik zachráněných výtvarných děl Valentina Jakovleva. V naší rodině zůstal jen obraz Amor a Psyché, malba olejem na kartonu. Já jsem pod ním vyrostla a je to také to jediné, pokud nepočítám spoustu knih, co nám zůstalo po dědečkovi Koljovi. Když se stal profesorem, začal sbírat vzácné knihy, například první vydání Puškina. Všechno je to pryč.

Moje babička se za mého dědečka vdávala jako velmi mladá, ale i děda byl dost mladý, když končil univerzitu, měl už dvě dcery.

Babička Šura, moje prababička, bydlela na Ostožence v Lopuchinské ulici, ve vile se zahradou. Když její syn Kolja přivedl mladou manželku Valju do svého domu, kde po panském způsobu spávalo služebnictvo na truhle v chodbě, mladá bolševička Valentina, nepřivyká takovým pořádkům, několik dní jen seděla na své polovině postele a cítila se nepatřičně – neboť první, co ji potkalo na novém místě, byl malý Kazach, sluha, v temné chodbě seskočil z truhly jako nějaký rarach a vrhl se jí střemhlav k nohám: jak se potom ukázalo, aby jí sundal boty.

Babička Šura, statkářka, hrála s hosty dlouho do noci karty, když se nedostávalo hostů – hrála se služebnictvem. S manželem Feofanem Vasiljevičem se rozešla, měl soukromou